

СЕКЦИЯ 5

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

УДК: 398.23

ПРАБЛЕМА ВЫЗНАЧЭННЯ ЭТНІЧНАЙ ТЭРЫТОРЫІ ПА МАТЭРЫЯЛАХ ФАЛЬКЛОРНАГА ГУМАРУ

А.А. Жвалеўская^а

Анотацыя

У артыкуле разглядаецца пытанне пра магчымасць і мэтазгоднасць выкарыстання народных гумарыстычных твораў для вызначэння этнічнай тэрыторыі. Аўтар сцвярджае, што асобныя жарты не могуць адлюстроўваць этнічную тэрыторыю, у той час як корпусы твораў можна выкарыстоўваць з пэўнымі абмежаваннямі.

Ключавыя словы: фальклорны гумар, этнічная тэрыторыя, даследаванне.

ON THE ISSUE OF OUTLINING THE ETHNIC TERRITORY USING FOLK HUMOR MATERIALS

A.A. Zhvaleuskaya^a

Abstract

The paper discusses the possibility and effectiveness of folk humor analysis in order to outline the ethnic territory. The author claims that while single jokes can't reflect the ethnic territory the joke corpuses can be used with certain restrictions.

Keywords: folk humor, ethnic territory, study.

Уводзіны

Даследаванне народа ў этналагічнай навуцы ўключае ў сябе не толькі яго апісанне як цэласнага феномена, але і вывучэнне асобных яго характарыстык. Згодна з вызначэннем, прыведзеным аўтарамі вучэбна-метадычнага дапаможніка «Этналогія Беларусі: традыцыйная культура насельніцтва ў гістарычнай перспектыве», «пад этнасамі разумеюць вялікія групы людзей, якія склаліся гістарычна і якіх аб'ядноўвае сумеснае пражыванне на пэўнай тэрыторыі, агульная культура, мова, асаблівасці паводзін і самасвядомасць, якая выяўляецца ў агульнай назве – этноніме» [1, с. 6]. Такім чынам, сярод асноўных прыкмет этнасу вылучаюцца этнічная тэрыторыя, культура, мова, асаблівасці паводзін і самасвядомасць. Засяроджваючы асноўную ўвагу на этнічнай тэрыторыі, у дадзеным артыкуле прапановіцца разгледзець мэтазгоднасць выкарыстання для такога даследавання асобных народных гумарыстычных твораў і іх комплексаў.

Выкарыстанне такога кола крыніц робіць працу актуальнай, бо традыцыйныя метады даследавання этнічнай тэрыторыі складаюцца ў апытанні насельніцтва на прадмет яго этнічнага самавызначэння, апору на гістарычныя звесткі пра этнаграфічныя арэалы і г.д. Разам з тым, вывучэнне этнічнай тэрыторыі як прыкметы этнасу з'яўляецца надзвычай важным у сучасным свеце, дзе актыўна адбываюцца глабалізацыйныя працэсы. Таму магчымасць ужывання новага кола крыніц з'яўляецца вельмі істотнай.

^а Жвалеўская Анастасія Андрэеўна,
Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,
студэнтка 5-га курса гістарычнага факультэта,
Zhvaleuskaya Anastasiya Andreyeuna,
Belarusian State University,
5th year student of the Faculty of History,
nz13@list.ru

Пытанне пра магчымасць выкарыстання народнага гумару для вызначэння этнічнай тэрыторыі не фармулявалася ў такім выглядзе даследчыкамі. Больш за ўсё пра атрыбуцыю гумару да пэўных народаў пісаў вядомы даследчык Крысці Дэвіс, але ён абпіраўся выключна на этнічныя жарты. Асобныя ўзгадкі пра тэрыторыю, на якой бытуюць жарты, ёсць у беларускага фалькларыста Фядосіка, аўтара шматлікіх прац і энцыклапедычных артыкулаў пра жарты і анекдоты. Метадалогія вивучэння жартаў не паасобку, а комплексамі, разгледжана ў працах Уладзіслава Хлопскага. Малая распрацаванасць дадзенай тэмы дадае ёй актуальнасці.

Даследаванне этнічнай тэрыторыі

Этнічная тэрыторыя з'яўляецца той этнічнай характарыстыкай, якую няпроста вызначыць, зыходзячы са зместу і формы асобных гумарыстычных твораў, адарваных ад асяроддзя іх бытавання. Трэба прызнаць, што ў жартах і анекдотах часам узгадваюцца назвы мясцовасцей і населеных пунктаў, у якіх дзейнічаюць персанажы твораў. Але ў большасці выпадкаў гэтая інфармацыя з'яўляецца маркерам этнічнага гумару. Суадносна, геаграфічная інфармацыя прадстаўлена ў змесце твораў не настолькі поўна, каб на падставе яе скласці ўяўленне пра этнічную тэрыторыю народа.

У той жа час, можна разглядаць пытанне аб распаўсюджанасці гумарыстычнага твору ці комплексу твораў на пэўнай тэрыторыі. Такі падыход магчыма рэалізаваць толькі ва ўмовах палявых этнаграфічных даследаванняў, калі дакладна вядома, дзе і ад каго быў запісаны той ці іншы гумарыстычны твор. Але ў дадзеным выпадку праблема этнічнай тэрыторыі таксама не можа быць вырашана адназначна. Сюжэты шматлікіх жартаў распаўсюджаны далёка за межамі тэрыторыі пражывання аднаго этнаса, сведчаннем гэтага з'яўляецца ў тым ліку і існаванне жартаў з адным і тым жа сюжэтам, але з рознымі (у тым ліку і па этнічнай прыналежнасці) персанажамі, абставінамі і г.д., пра што сведчыць даследаванне Лізы Фрыдланд (Lisa Friedland) і Джэймса Элэна (James Allan) [2, с. 883-892]. Суадносна, асобныя гумарыстычныя сюжэты не могуць выступаць у якасці прыкмет, па якіх магчыма вызначыць этнічную тэрыторыю. Тое ж можна сказаць і пра фармальныя характарыстыкі гумарыстычных твораў, якія таксама нярэдка супадаюць у гумарыстычных творах розных народаў, што абумоўлена спецыфікай фальклорных гумарыстычных жанраў. Паводле сведчання вядомага даследчыка гумару Крысці Дэвіса, «жарты падарожнічаюць вольна і хутка з аднаго месца ў іншае і лёгка адаптуюцца да мясцовых умоў» [3, с. 14]. Пра неабходнасць выкарыстоўваць гумарыстычныя творы цэлымі серыямі пісаў і іншы даследчык гумару Уладзіслаў Хлопскі (Wladyslaw Chlopicki) [4, с. 79].

Што датычыцца корпусу гумарыстычных твораў, то вызначэнне яго распаўсюджанасці шляхам палявых даследаванняў магчыма, але таксама з пэўнымі абмежаваннямі. Перш за ўсё, такое даследаванне павінна ахопліваць дастаткова вялікі рэгіён, які ўключае ў сябе тэрыторыю рассялення некалькіх этнасаў. Пры запісах гумарыстычных твораў неабходна ўлічваць, прадстаўнік якога этнаса распавядае пэўны твор. Корпус гумарыстычных твораў павінен быць дастаткова рэпрэзентатыўны як з пункту гледжання ахопу тэрыторыі, так і з пазіцыі колькасці і якаснай разнастайнасці сабраных жартаў. Такія даследаванні асабліва складаны праводзіць у поліэтнічных рэгіёнах, дзе асяроддзе бытавання жарта па аб'ектыўных прычынах выходзіць за межы аднаго этнаса. Больш за тое, гумарыстычны матэрыял не дае магчымасці даведацца, наколькі доўга пэўны этнас пражывае на той ці іншай тэрыторыі.

Трэба таксама ўлічваць, што нават у пераважна манаэтнічных рэгіёнах нярэдка з'яўляецца запазычванне жартаў. Гэта запазычванне тлумачыцца адносна проста кампазіцыяй большасці гумарыстычных твораў, што спрыяе іх запамінальнасці. Анекдот, у прыватнасці, – гэта «кароткае аднаэпізоднае вуснае апавяданне пра розныя жыццёвыя сітуацыі, <...> ён характарызуецца як невялікі аднаматыўны мастацкі твор нескладанай структуры» [5, с. 61]. Падобным да яго па структуры з'яўляецца і жарт [5, с. 482]. Яшчэ адным важным фактарам распаўсюджвання з'яўляецца тое, што людзі, пачуўшы ў іншым (у тым

ліку адрозным этнічна) асяроддзі жарт, не проста запамінаюць яго, але і імкнуцца яго распавесці. Гэта тлумачыцца тым, што, згодна са сведчаннем Дж. Сёллі, горада больша доля удольства выпадае ў практычнай шутке на сторону лица вядучага ёй» [6, с. 53]. Пры гэтым акалічнасці жартаў – персанажы, месца дзеяння і г.д. – могуць заставацца ў першапачатковым выглядзе, што дае магчымасць адразу вылучаць такія жарты як запазычаныя (напрыклад, узгадка пра каляе ў «беларускім» жарце, прыведзеным Я. Сіпаковым [7, с. 154-155]). У той жа час, яны могуць змяняцца, адлюстроўваючы мясцовыя асаблівасці. У такім выпадку вызначыць, ад якога этнаса паходзіць той ці іншы жарт, не ўяўляецца магчымым. Суадносна, трэба ўлічваць міжэтнічную дыфузію жартаў пры вырашэнні пытанняў аб тэрыторыі, на якой яны распаўсюджаны.

Заклучэнне

Такім чынам, пры параўнанні корпусаў жартаў, якія распаўсюджаны на той ці іншай тэрыторыі, трэба звяртаць увагу на значную колькасць фактараў. Паколькі змест жанраў не з'яўляецца істотнай крыніцай звестак пра этнічную тэрыторыю, а іх распаўсюджанасць далёка не заўсёды тоесна тэрыторыі пражывання таго ці іншага этнаса, вызначанай іншымі спосабамі, то выкарыстоўваць народныя гумарыстычныя творы ў якасці адзінай ці асноўнай крыніцы звестак пра этнічную тэрыторыю з'яўляецца немэтазгодным. Выкарыстанне корпусаў жартаў у якасці дапаможнай крыніцы для вызначэння этнічнай тэрыторыі магчыма толькі пры ўмове іх глыбокага аналізу.

Літаратура / References

1. Этналогія Беларусі: традыцыйная культура насельніцтва ў гістарычнай перспектыве: вучэб.-метад. дапам. / Т.А. Наваградскі [і інш.]. – Мінск : БДУ, 2009. – 335 с.
Etnalogiya Belarusi: tradycyjnaya kultura naselnistva u gistorychnaj perspektyve: vucheb.-metad. dapam. / T.A. Navagrodski [i insh.]. – Minsk : BDU, 2009. – 335 p.
2. Friedland, L. Joke retrieval: recognizing the same joke told differently / L. Friedland, J. Allan // Proceedings of the 17th ACM Conference on Information and Knowledge Management, CIKM 2008. – New York: ACM, 2008. – P. 883-892.
3. Davies, C. Ethnic humor around the world: a comparative analysis / C. Davies. – Bloomington&Indianapolis: Indiana University Press, 1990. – 404 p.
4. Chlopicki, W. O humorze powaznie / Wladyslaw Chlopicki. – Krakow: Pol. Akad. Nauk. Oddz. w Krakowie, 1995. – (Nauka dla wszystkich / Pol. Akad. Nauk. Oddz. w Krakowie ; 0077-6181 ; № 473).
5. Беларускі фальклор. Энцыклапедыя пад рэд. Пашкова Г.П. і інш. у 2 т. // Т.1. – Мінск : Беларуская энцыклапедыя, 2005. – 766 с.
Belaruski falklor. Encyklopedyja pad red. Pashkova G.P. i insh. u 2 t. // T. 1. – Minsk : Belaruskaya encyklopedyja, 2005. – 766 p.
6. Сёллі, Д. Смех, его физиология и психология / под ред. и с предисл. Л.Е. Оболенского. – СПб, 1905. – 92 с.
Selli, D. Smeh, ego fiziologiya i psihologiya / Pod red. i s predisl. L. E. Obolenskogo. – SPb, 1905. – 92 p.
7. Сіпакоў, Я. Зялёны лісток на планеце Зямля. Партрэт Беларусі: эсэ / Янка Сіпакоў. – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 2010. – 362, [4] с.
Sipakou, Y. Zyaleny listok na planece Zyamlya. Partret Belarusi: ese / Yanka Sipakou. – Minsk: Belaruskaya Encyklopedyja, 2010. – 362, [4] p.